

INTELLEKTUAL MULK HUQUQINING FUQAROLIK HUQUQIDA TUTGAN O'RNI

Normamat Ramazonovich Mallayev

Yuridik fanlar nomzodi.

Yusupov Zarifjon Erkin o'g'li

Termiz davlat universiteti yuridik fakulteti magistr talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19422366>

Annotatsiya. Ushbu maqolada intellektual mulk tushunchasiga ta'rif berilishi bilan bir qatorda intellektual mulk huquqining jamiyat hayotidagi asosiy o'rni, uning fuqarolik huquqidagi roli e'tirof etiladi.

Bugungi kundagi fuqarolik tizimimizdagi boshqa institutlar, xususan, mulk huquqiga oid institutlardan intellektual mulk huquqining asosiy ajralib turadigan jihatlari yoritildi. O'z navbatida intellektual mulk huquqini tashkil etuvchi uning ob'ektlari turlariga ham qisqacha to'xtalib o'tildi.

Kalit so'zlar: Intellekt, mulk, fuqarolik, seleksiya, ixtiro, sanoat namunasi, mualliflik huquqi, turdosh huquqlar, patent huquqi, aqliy mehnat, ilmiy yangiliklar, mulkiy huquqlar, shaxsiy nomulkiy huquqlar.

THE ROLE OF INTELLECTUAL PROPERTY LAW IN CIVIL LAW

Abstract. This article provides a definition of the concept of intellectual property and examines the fundamental role of intellectual property rights in social life, as well as their significance within civil law. The article highlights the distinctive features of intellectual property rights compared to other institutions of the civil law system, particularly the institution of property rights. In addition, brief attention is given to the types of objects that constitute intellectual property rights.

Keywords: Intellect, property, civil law, selection, invention, industrial design, copyright, related rights, patent law, intellectual labor, scientific innovations, property rights, personal non-property rights.

РОЛЬ ПРАВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ

Аннотация. В данной статье наряду с определением понятия интеллектуальной собственности рассматривается основная роль права интеллектуальной собственности в жизни общества, а также его значение в системе гражданского права. Освещаются основные отличительные особенности права интеллектуальной собственности по сравнению с другими институтами гражданского права, в частности с институтом права собственности. Кроме того, кратко рассматриваются виды объектов, составляющих интеллектуальную собственность.

Ключевые слова: Интеллект, собственность, гражданское право, селекция, изобретение, промышленный образец, авторское право, смежные права, патентное право, интеллектуальный труд, научные инновации, имущественные права, личные неимущественные права.

Hozirgi davrda jamiyat taraqqiyoti tobora ko'proq ilm-fan, texnologiya va ijodiy faoliyat bilan bog'lanib bormoqda. Zamonaviy iqtisodiyotda moddiy boyliklar bilan bir qatorda inson

aqliy mehnati natijasida yaratilgan g'oyalar, ilmiy ishlanmalar, texnologiyalar, adabiy va san'at asarlari ham katta ahamiyat kasb etadi. Aynan shuning uchun ham bunday natijalarni huquqiy jihatdan himoya qilish zarurati paydo bo'lgan. Shu nuqtai nazardan qaraganda, intellektual mulk huquqi fuqarolik huquqining muhim institutlaridan biri sifatida shakllangan va bugungi kunda fuqarolik huquqiy tizimida alohida o'rin egallaydi.

Fuqarolik huquqi asosan mulkiy va shaxsiy nomulkiy munosabatlarni tartibga soladi. Bu tizimda turli xil obyektlar mavjud bo'lib, ularga ashyolar, pul mablag'lari, qimmatli qog'ozlar, xizmatlar va boshqa ko'plab obyektlar kiradi. Biroq insonning ijodiy faoliyati natijasida vujudga keladigan mahsulotlar o'z tabiatiga ko'ra boshqa obyektlardan farq qiladi. Shu sababli ham ularga nisbatan alohida huquqiy tartib joriy etilgan. Intellektual mulk huquqi aynan ana shu munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy institut hisoblanadi.

Intellektual mulk huquqining fuqarolik huquqiy tizimidagi o'rni shundaki, u ijodiy faoliyat natijalarini huquqiy jihatdan himoya qilish, mualliflar va ixtirochilarning manfaatlarini ta'minlash hamda iqtisodiy faoliyatda adolatli raqobatni ta'minlashga xizmat qiladi. Agar ijodiy faoliyat natijalari huquqiy himoya qilinmasa, yangi g'oyalar yaratish va ilmiy izlanishlar olib borish uchun rag'bat kamayib ketishi mumkin. Shu sababli ham intellektual mulk huquqi jamiyatda innovatsion rivojlanishni qo'llab-quvvatlovchi muhim vosita hisoblanadi.

Intellektual mulk obyektlari fuqarolik huquqining boshqa obyektlaridan bir qator xususiyatlari bilan farq qiladi. Avvalo, ko'p hollarda intellektual mulk obyektlari moddiy shaklda emas, balki g'oya, bilim yoki axborot ko'rinishida namoyon bo'ladi. Masalan, biror ilmiy nazariya, ixtiro yoki badiiy asar dastlab inson tafakkuri mahsuli sifatida yaratiladi. Keyinchalik u matn, chizma, qurilma yoki boshqa moddiy shaklda ifodalanishi mumkin. Biroq bunda asosiy narsa g'oyaning o'zi hisoblanadi, uning moddiy ifodasi esa ikkilamchi hisoblanadi.

Shuningdek, g'oya va bilim shaklidagi intellektual mulk obyektlariga oddiy moddiy ashyolarga egalik qilgandek egalik qilish mumkin emas. Masalan, bir kitobni sotib olgan shaxs kitobning o'ziga egalik qiladi, lekin undagi asarning mualliflik huquqi muallifga tegishli bo'lib qoladi.

Bu esa intellektual mulk huquqining oddiy mulk huquqidan farq qiluvchi jihatlaridan biridir.

Intellektual mulkning yana bir muhim xususiyati shundaki, undan bir vaqtning o'zida ko'plab shaxslar foydalanishi mumkin. Masalan, bir ilmiy maqola yoki qo'shiqdan minglab insonlar bir vaqtning o'zida foydalanishi mumkin. Moddiy ashyolarda esa bunday imkoniyat har doim ham mavjud emas. Shu sababli intellektual mulk obyektlari ko'pincha nomoddiy xarakterga ega bo'ladi.

Fuqarolik huquqida oddiy mulk huquqi odatda muddatsiz bo'ladi. Biroq intellektual mulk huquqlari ko'p hollarda ma'lum muddat bilan cheklanadi. Masalan, amaldagi Fuqarolik kodeksining **1065-moddasiga** ko'ra ; Mualliflik huquqi muallifning butun hayoti davomida va uning vafotidan keyin **yetmish yil** davomida amal qiladi, ushbu moddada va boshqa qonunlarda nazarda tutilgan hollar bundan mustasno.

Hammualliflikda yaratilgan asarga bo'lgan mualliflik huquqi hammualliflarning butun hayoti davomida va hammualliflar orasida eng uzoq umr ko'rgan oxirgi shaxs vafot etganidan keyin **yetmish yil** davomida amal qiladi.

Taxallus ostida yoki imzosiz qonuniy oshkor qilingan asarga bo'lgan mualliflik huquqi asar oshkor qilinganidan keyin **ellik yil** davomida amal qiladi. Agar ko'rsatilgan muddat ichida taxallus ostidagi yoki imzosiz asar muallifi o'z shaxsini ma'lum qilsa yoki bundan buyon uning shaxsi shubhaga o'rin qoldirmasa, ushbu moddaning birinchi qismida ko'rsatilgan muddatlar qo'llaniladi.

Muallifning vafotidan keyin birinchi marta e'lon qilingan asarga bo'lgan mualliflik huquqi asar e'lon qilinganidan keyin **yettmish yil** davomida amal qiladi.

Mualliflik huquqi, mualliflik ismiga bo'lgan huquq va muallif obro'sini himoya qilish huquqi muddatsiz muhofaza qilinadi.

Asarga O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga muvofiq muhofaza berilgan taqdirda, O'zbekiston Respublikasi hududida mualliflik huquqining amal qilish muddati ushbu moddaga binoan belgilanadi. Lekin bu muddat asar kelib chiqqan mamlakatda belgilangan mualliflik huquqining amal qilish muddatidan oshib ketmasligi kerak.

Ushbu moddada nazarda tutilgan muddatlarni hisoblash muddatning o'ta boshlashi uchun asos bo'ladigan yuridik fakt yuz bergan yildan keyingi yilning birinchi yanvaridan e'tiboran boshlanadi.

Ushbu muddat tugagach, intellektual mulk obyektlari umumiy foydalanish uchun ochiq bo'ladi. Bu esa jamiyat manfaatlarini ta'minlashga xizmat qiladi, chunki bunday obyektlar keyinchalik keng jamoatchilik tomonidan erkin foydalanilishi mumkin.

Bundan tashqari, intellektual mulk obyektlariga nisbatan odatdagi mulk huquqini himoya qilish usullarini ham har doim qo'llash mumkin emas. Masalan, ashyolarni noqonuniy egallab olish holatlarida qo'llaniladigan vindikatsion da'vo intellektual mulk obyektlariga nisbatan deyarli qo'llanilmaydi. Sababi, bunday obyektlarni jismonan qaytarib olish imkoniyati mavjud emas. Shu sababli intellektual mulk huquqlari ko'proq mutlaq huquqlar tizimi asosida himoya qilinadi.

Intellektual mulk huquqining yana bir muhim jihati uning hududiy xarakterga ega ekanligidir.

Masalan, bir davlatda berilgan patent odatda faqat shu davlat hududida amal qiladi. Agar boshqa davlatlarda ham huquqiy himoya olish zarur bo'lsa, tegishli tartibda o'sha davlatlarda ham ro'yxatdan o'tkazish talab etiladi. Bu esa xalqaro huquqiy munosabatlarda ham intellektual mulk huquqining muhim o'rin tutishini ko'rsatadi.

Ko'plab intellektual mulk obyektlariga nisbatan muallifning shaxsiy huquqlari ham mavjud bo'ladi. Masalan, muallifning ismini ko'rsatish, asarni o'zgartirmasdan foydalanish yoki mualliflikni tan olish kabi huquqlar shular jumlasiga kiradi. Ushbu huquqlar muallifning shaxsiy manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi.

Intellektual mulk obyektlari ularning qaysi faoliyat mahsuli ekanligiga qarab bir necha turlarga bo'linadi. Eng avvalo, intellektual faoliyat natijalari mavjud. Intellektual faoliyat insonning ijodiy faoliyati bilan bog'liq bo'lib, u yangi g'oya va mahsulotlarni yaratishga qaratilgan. Masalan, fan, adabiyot va san'at asarlari, kompyuter dasturlari, ixtirolar, foydali modellar, sanoat namunalari, seleksiya yutuqlari hamda ishlab chiqarish sirlari shular jumlasiga kiradi.

Bundan tashqari, fuqarolik muomalasida subyektlar va ularning mahsulotlarini farqlash uchun xizmat qiladigan individuallashtirish vositalari ham mavjud.

Ularga firma nomlari, tovar belgilari hamda tovar kelib chiqqan joy nomlari kiradi. Bu vositalar iqtisodiy faoliyatda juda muhim ahamiyatga ega, chunki ular ishlab chiqaruvchilarni bir-biridan farqlash imkonini beradi va iste'molchilarga mahsulot manbasini aniqlashga yordam beradi.

Hozirgi kunda ilm-fan va texnologiyalar juda tez rivojlanib bormoqda. Natijada intellektual faoliyatning yangi obyektlari ham paydo bo'lmoqda. Masalan, integral mikrosxemalar topologiyalari, yangi texnologik ishlanmalar yoki turli raqamli mahsulotlar shular jumlasiga kiradi. Bunday obyektlar ba'zan qonunlarda to'liq nazarda tutilmagan bo'lishi mumkin, biroq ularga nisbatan fuqarolik huquqining intellektual mulk haqidagi umumiy qoidalari qo'llanilishi mumkin.

Xulosa qilganda, intellektual mulk huquqi fuqarolik huquqiy tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. U ijodiy faoliyat natijalarini huquqiy jihatdan himoya qilish, mualliflar va ixtirochilarning manfaatlarini ta'minlash hamda jamiyatning ilmiy-texnik rivojlanishini rag'batlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli ham bugungi kunda intellektual mulk huquqining fuqarolik huquqiy tizimidagi o'rni tobora ortib bormoqda va u zamonaviy huquq tizimining ajralmas qismiga aylanib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi.
2. Fuqarolik huquqi darslik – Mualliflar jamoasi, TDYU. 2007-yil
3. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi www.lex.uz